

Kościół, oświecenie i rewolucja francuska

Geneza rewolucji francuskiej tkwi:
w martwocie systemu feudalnego,
kryzysie finansowym państwa z niej wypływającego,
dojrzałości politycznej warstw
odepchniętych od wpływu na politykę,
w próbach przywrócenia przestarzałego
systemu państwowego.

Geneza tkwi w świadomości zrodzonej z idei oświecenia.
Oświecenie głosiło emancypację rozumu.

Zniesienie zakonu jezuitów

przed wybuchem rewolucji

było dziełem dworów burbońskich.

Klemens XIV zmuszony był wydać brewe kasacyjne
Dominus ac Redemptor noster (1773) znoszące zakon.

Państwa przyjęły to jako zwycięstwo rozumu
i czyn gwarantujący pokój w chrześcijaństwie.

Kładło to kres edukacji o określonym profilu
światopoglądowym i intelektualnym,
jaki utrwały w społeczeństwie liczne szkoły jezuickie.

Papież Klemens XIV (1769-1774) (Wikipedia)

Racjonalizm oświeceniowy

bazował na czystym rozumie ludzkim.

Poddanie mu wszelkich zjawisk
wymagało absolutnej wolności człowieka,
zwłaszcza w sferze dociekań.

Jedyne obowiązujące prawo było zawarte w naturze.

Autorytet osadzony poza człowiekiem,
pozbawiony był wszelkiej mocy.

Miejsce metafizyki zajęło więc myślenie empiryczne.

Sceptycyzm Kartezjusza (1596-1650)
obejmował świat zewnętrzny.

Aby go poznać, trzeba przyjąć metodę wstępnego wątpienia.

Pewnikiem była myśl ludzka (*cogito ergo sum*).

Poza wątpieniem było pojęcie Boga,
od którego uzależniony jest mechanizm świata.

Wiarę i rozum oddzielił Pierre Bayle (1647-1706).

Religia nie miała żadnego miejsca w doczesności,
co najwyżej mogła być hamulcem dla tych,

którzy nie pojmowali znaczenia porządku społecznego
(hr. Charles de Montesquieu, 1698-1755).

Portret Kartezjusza autorstwa Fransa Halsy (1648) (Wikipedia)

Podobne poglądy głosili
Francois Marie Arouet (Voltaire, 1694-1778)
i Jan Jakub Rousseau (1712-1778),
zwalczający religię jako czynnik wypaczający instytucje,
przenosząc to na wychowanie,
formułując żądania suwerenności ludu i demokracji.
Religię gotów był przyjąć, lecz bez dogmatów,
z pewnikami: istnienie Boga, nieśmiertelność duszy.
Materialistami byli Offroy de la Mettrie (1709- 1751),
Klaudiusz Helwecjusz (1715-1771), Paul Henry Holbach.

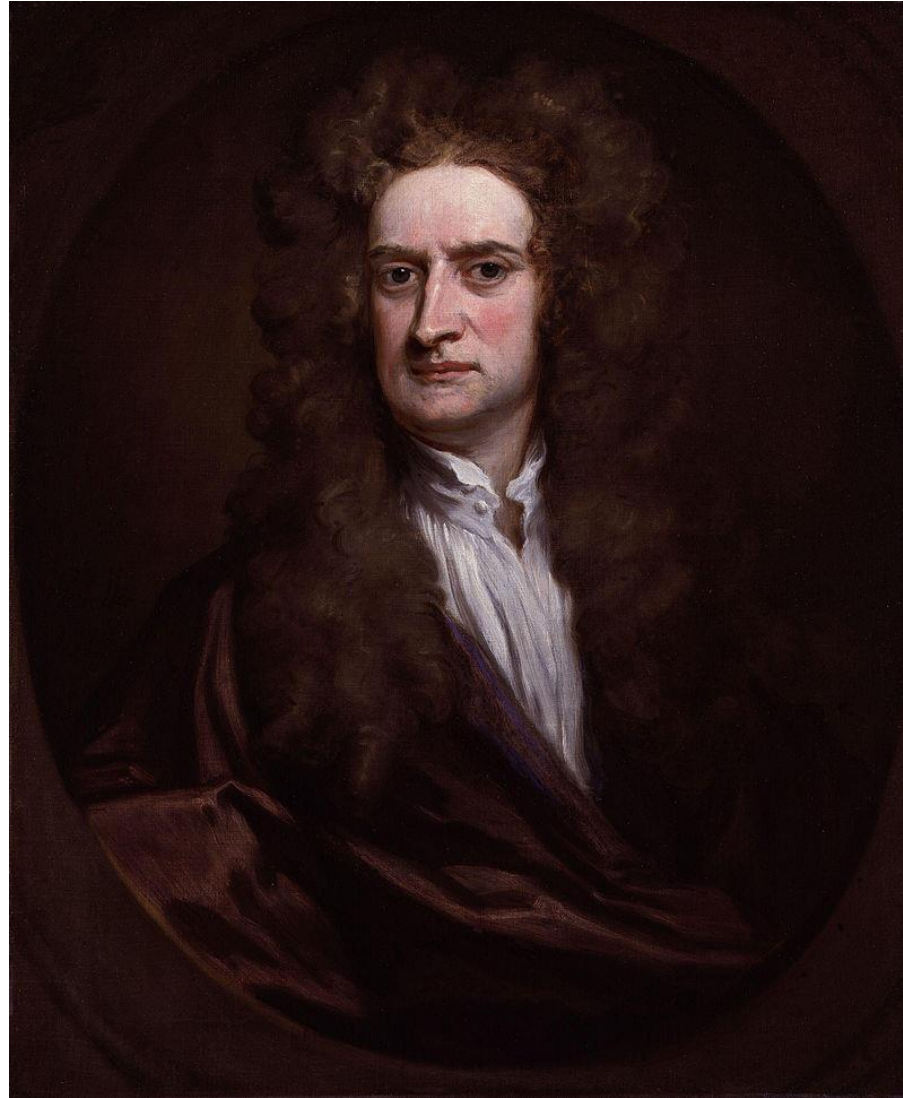
Oświecenie francuskie było w zasadzie ateistyczne,
co widać na przykładzie *Encyklopedii* wydawanej
przez Jeana Leronda d'Alemberta i Denisa Diderota.
Takież charakter miała masoneria francuska
(w 1771 r. powstała loża masońska Wielki Wschód),
choć tu przeważał antyklerykalizm mylony z ateizmem.
Kolebką oświecenia była **Republika Niderlandów**,
gdzie działali Bayle i Baruch Spinoza,
odrzucający Boga osobowego,
a zalecający pobożność i miłość jako uczucia religijne
mieszczące się w panteistycznym pojmowaniu bóstwa.

Baruch Spinoza (Wikipedia)

W Anglii mieszało się tradycyjne znaczenie religii
z rosnącym wolnomyślicielstwem
wynikającym z indyferentyzmu dogmatycznego.
Nauka uprawiana była w tzw. towarzystwach naukowych
(1662, Royal Society) wydających tygodniki moralne:
Tatler (1709), Spectator (1711), Daily Courant (1712).
Obecny był tam ruch masoński (Wielka Loża Anglii 1717).
Szerzono ideał moralny i pobożność deistyczną,
przyjmującą jako pewniki istnienie Boga,
nieśmiertelność duszy i odpowiedzialność przed Bogiem.
Wykluczano ingerencję Boga w sprawy ludzkie.

W Anglii zastanawiano się nad pochodzeniem religii, wyprowadzając ją z analizy stanów psychicznych człowieka, takich jak strach i nadzieja (David Hume, 1711-1776). Naturę zjawisk naturalnych wyjaśniano za pomocą rachunku matematycznego (Izaak Newton, 1643-1727) i empiryzmu. Nie zaprzeczano istnienia Boga jako Stwórcy wszechrzeczy.

Izaak Newton (Wikipedia)

W Niemczech oświecenie operowało tym samym narzędziem
(akademie w Getyndze w 1751, Berlinie, 1700).

Prekursorem był Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716).

Rolę Boga sprowadzał do regulacji harmonii bytów
składających się na wszechświat.

Koncentrowano się na kwestiach praktycznych.

Christian Thomasius (+ 1728) i Christian Wolff (+ 1754)
głosili model wychowania w stylu laickim.

Rewolucję w filozofii niemieckiej przyniósł idealizm.
Immanuel Kant (1724-1804) był twórcą krytycyzmu.
Rzecz sama w sobie jest według niego niepoznawalna,
dlatego Bóg, nieśmiertelność duszy, wolna wola
są postulatami praktycznego rozumu,
metafizyka nie ma żadnej wartości poznawczej.
Moralność jest autonomiczna
i podlega imperatywowi kategorycznemu,
który jest kryterium działania.
Nie myśl jest zależna od przedmiotów, ale one od myśli.
Georg Hegel (1770-1831) głosił idealizm dialektyczny.
W obu tych systemach nie ma miejsca na Objawienie
i obecny jest racjonalizm.

Immanuel Kant (Wikipedia)

Początek rewolucji francuskiej

to ogłoszenie się przez stan trzeci

Zgromadzeniem Narodowym,

które 9 lipca 1789 r. stało się Konstytuantą

z zadaniem uchwalenia konstytucji.

Kolejno znoszono:

system lenny, przywilej klasowy, dziesięcinę.

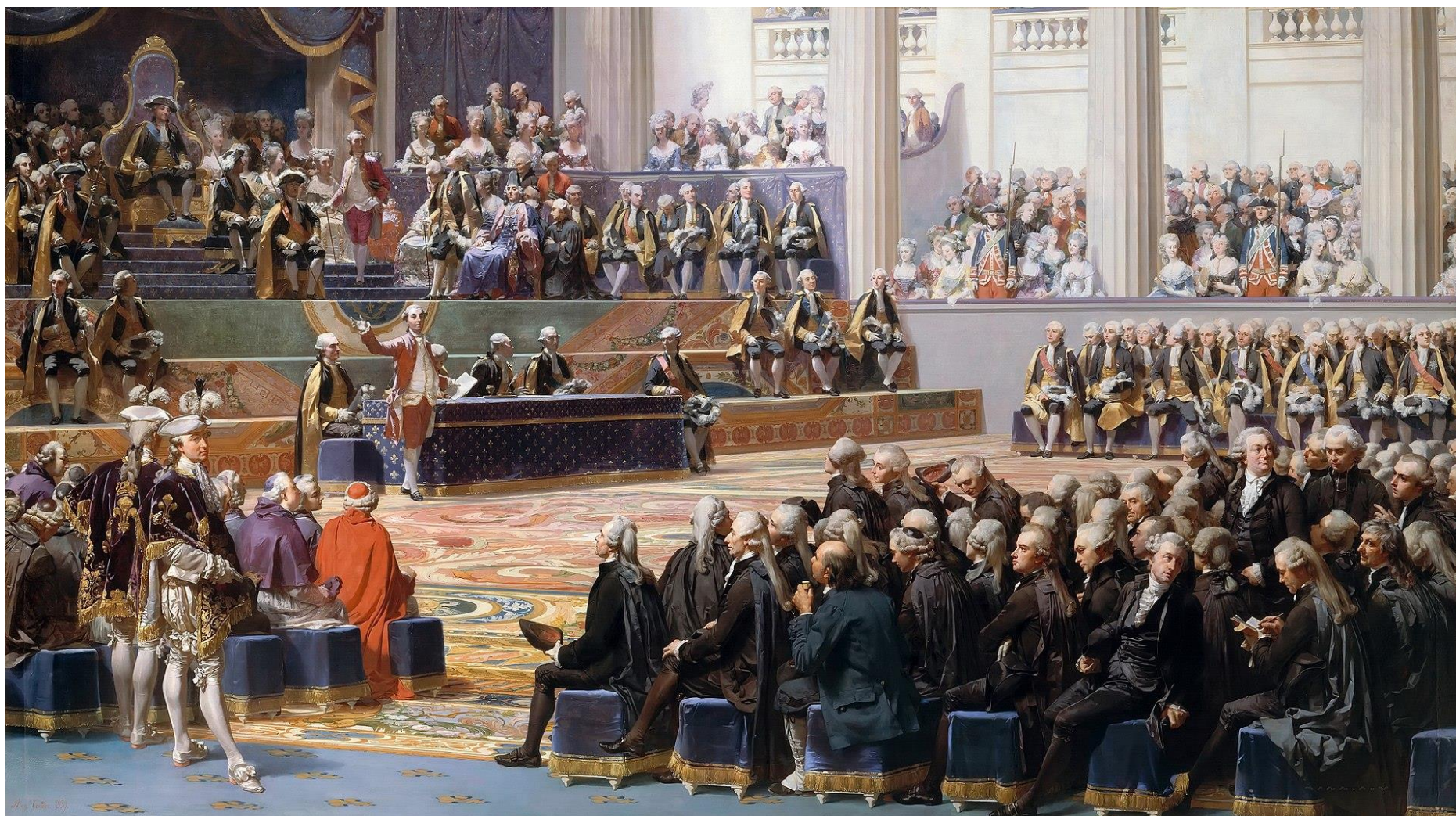
W Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela

zawarto wolność sumienia i wyznania,

dokonano nacjonalizacji dóbr kościelnych,

zniesiono zakony z wyjątkiem zajmujących się

opieką nad chorymi oraz pracą wychowawczą i naukową.

Otwarcie Stanów Generalnych w Wersalu 5 maja 1789 roku (Wikipedia)

Zdobycie Bastylji, 14 lipca 1789 (Wikipedia)

Ukoronowaniem tych działań było wydanie 12 lipca 1790 r.

Konstytucji cywilnej duchowieństwa,
zrównującą liczbę diecezji z liczbą departamentów (83),
przewidującą wybory biskupów i proboszczów
przez gremia diecezjalne i parafialne,
ograniczającą rolę papieża do przyjęcia zawiadomienia
o wyborze metropolitów.

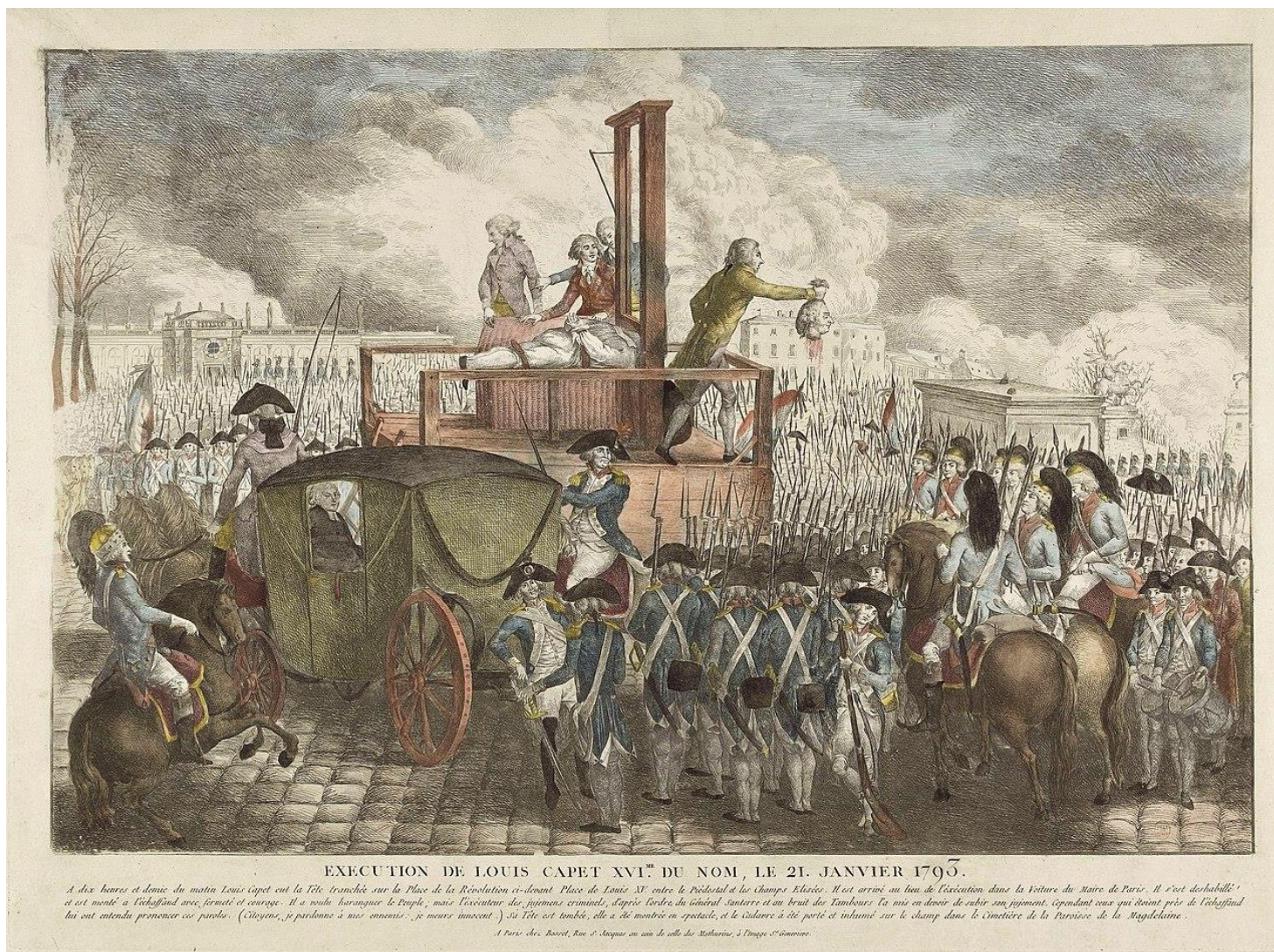
Część duchowieństwa złożyła przysięgę
na Konstytucję cywilną, co wywołało schizmę.
Papież potępił Konstytucję 13 kwietnia 1791 r.
Wobec Kościoła zastosowano surowe represje.
Konwent 21 września 1792 r. zniósł monarchię,
stracił rodzinę królewską i ogłosił we Francji republikę.

Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela (Wikipedia)

Egzekucja Ludwika XVI (Wikipedia)

Zaczęto eliminować Kościół z życia publicznego:
22 września 1792 r. wprowadzono kalendarz rewolucyjny
z podziałem na dekady, zniesiono święta katolickie.
W listopadzie 1793 r. zniesiono chrześcijaństwo,
wprowadzając kult rozumu i natury.
W 1794 r. zmieniono go na kult Najwyższej Istoty.
Okres Dyktatoratu (1793-1799) kończy czas terroru
i częściowo przywraca kult religijny
(reaktywowano 40 000 parafii).

„Bóg i król” – symbol powstańców z Wandei

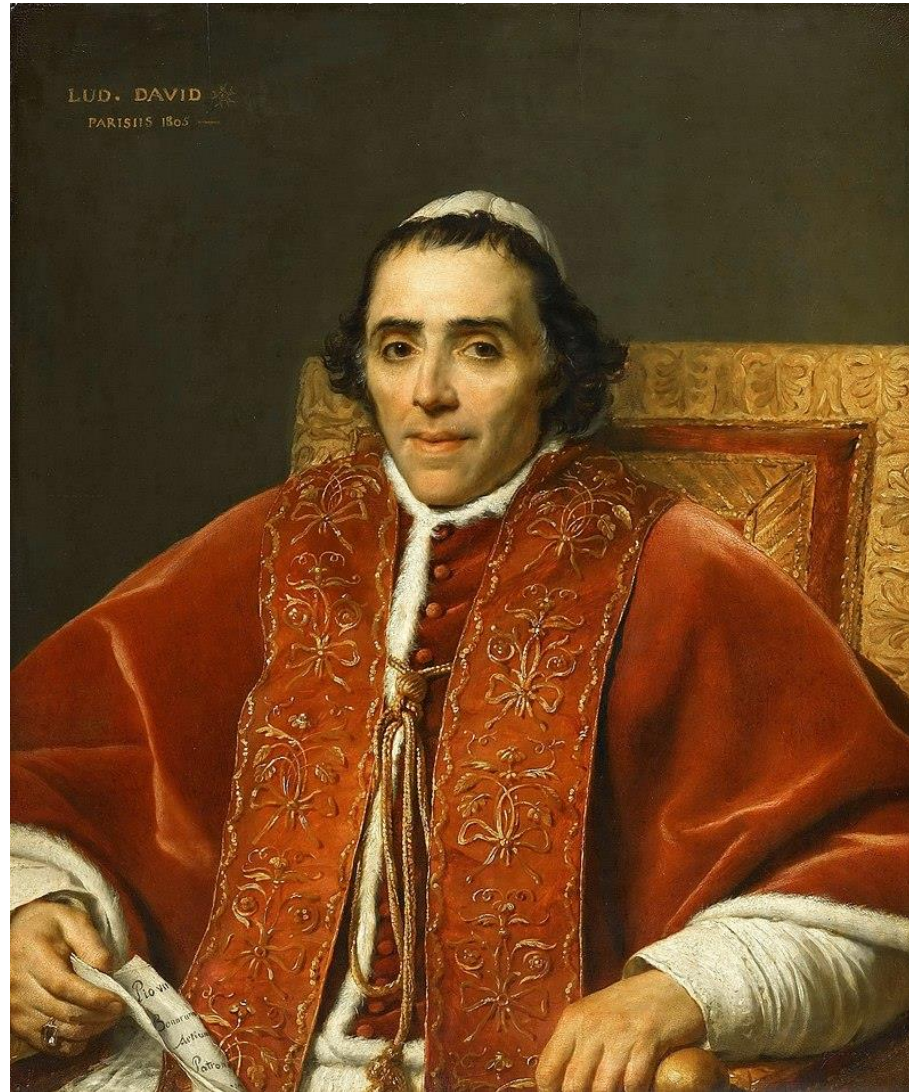
Zamach stanu 18 brumaire'a (9 września 1799 r.)
kończy rewolucję,
a na czele państwa stawia jako I konsula młodego generała
Napoleona Bonaparteego.

Pius VI zmarł we francuskim więzieniu,
do którego wtrącił go Napoleon
jako dowódca armii francuskiej we Włoszech,
znosząc zarazem Państwo Kościelne,
na którego miejscu utworzono republikę (1798).
Napoleon był religijnie obojętny,
ale doceniał znaczenie Kościoła.

Napoleon Bonaparte (Wikipedia)

W 1801 r. zawarł konkordat z Piusem VII (1800-1823).
Konkordat w dużej mierze był narzucony przez Napoleona.
Gwarantował on Kościołowi swobodę,
wprowadzał nowy podział administracyjny Kościoła
i jego państwowe uposażenie
w zamian za rezygnację z zabranych dóbr kościelnych.
We wszystkich diecezjach mieli być mianowani nowi biskupi.
Dla papieża kłopotliwe było skłonienie dawnych biskupów
do rezygnacji.

Pius VII (Wikipedia)

Napoleon w kwietniu 1802 r.
uzupełnił konkordat *77 Artykułami organicznymi*,
które uzależniały Kościół od państwa,
wkraczając nawet w wewnętrzne sprawy kościelne,
jak nauczanie w seminariach, katechizm,
oraz uzależniając ogłaszanie pism papieskich od zgody rządu.
W 1803 r. Napoleon zawarł konkordat z Republiką
Cisalpińską, mniej korzystny dla Kościoła niż francuski,
jednak głównie z winy miejscowych władz włoskich.
Napoleon od 1804 r. jako cesarz dążył do utrzymania
w swoim ręku władzy świeckiej i kościelnej (cezaropapizm).
Po koronacji chciał zatrzymać Piusa VII we Francji.
Ingerował w Państwo Kościelne w czasie wojen koalicyjnych.

Napoleon Bonaparte jako cesarz (Wikipedia)

Napoleon w 1808 r. zajął Rzym i uwięził papieża.

W 1809 r. włączył Państwo Kościelne do Francji.

Usiłował skłonić papieża do podpisania nowego konkordatu, prowadzącego go do rzędu urzędników francuskich.

Napoleon został pokonany przez koalicję,
a papież w 1814 r. wrócił do Rzymu.

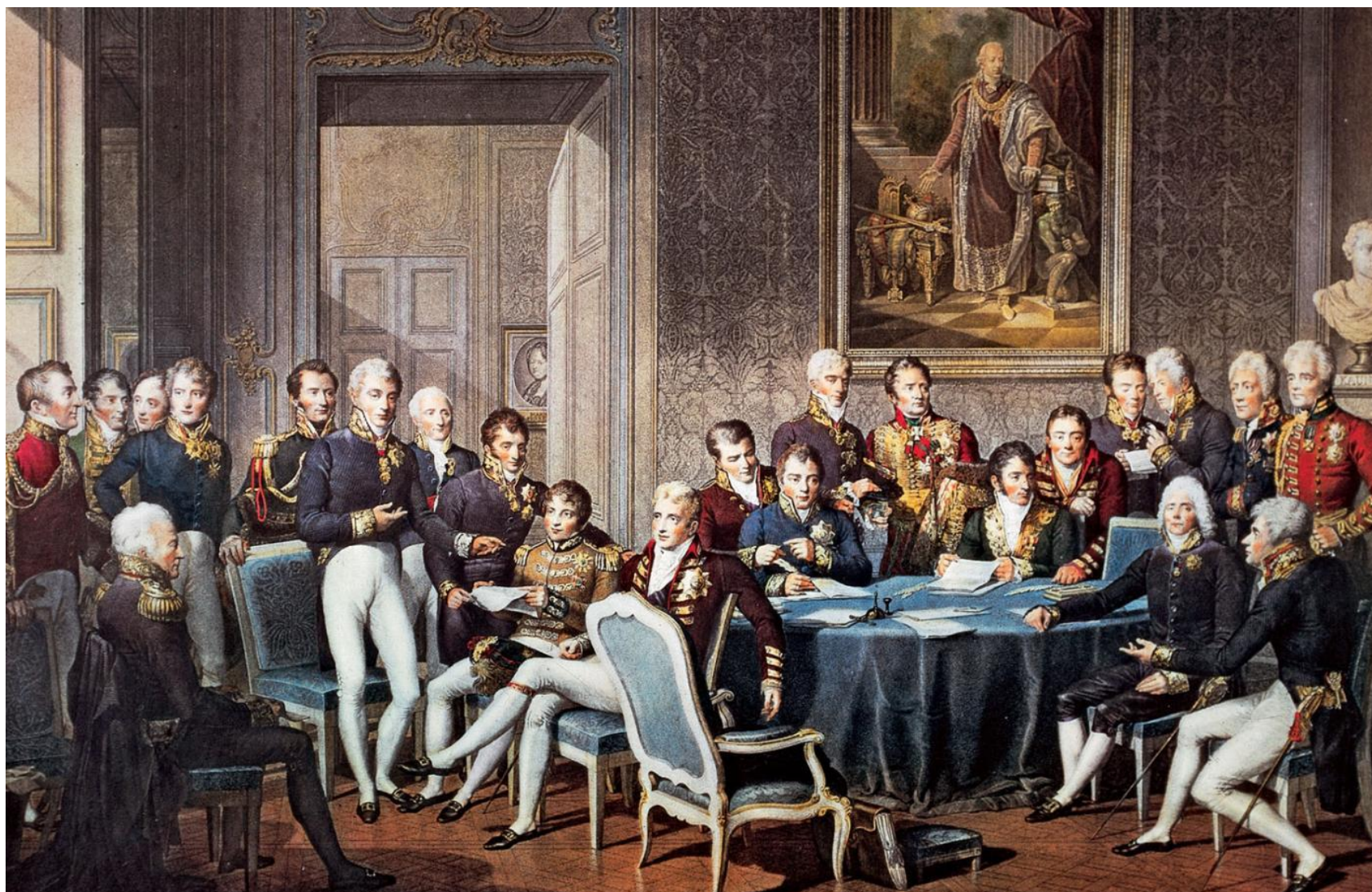
Kongres Wiedeński (1814-1915)

przywrócił Państwo Kościelne, choć mocno okrojone.

Napoleon rozbudził we Włoszech aspiracje zjednoczeniowe,
reprezentowane głównie przez ruch karbonarski.

Wsparciem dla papieża byli przywróceni w 1814 r. jezuici.

Kongres wiedeński (1814-1915) (Wikipedia)

Stolica Apostolska stanęła przed zadaniem zreorganizowania stosunków kościelnych w państwach europejskich, zwłaszcza w Związku Niemieckim powstałym w 1806 r.

W akcie konstytuującym Związek Niemiecki zaznaczono równouprawnienie wszystkich wyznań.

Tzw. **wielka sekularyzacja** w 1803 r.

pozbawiła biskupów ich księstw,

które poszły na odszkodowanie dla książąt niemieckich wywłaszczonych na terenach przypadłych Francji.

Upadło wiele instytucji kościelnych, w tym 18 uniwersytetów.

Europa po kongresie wiedeńskim (Wikipedia)

Nowe urządzenie spraw kościelnych w Związku nastąpiło na drodze konkordatów z poszczególnymi państwami.

Umowy ze Stolicą Apostolską uposażały Kościół, określały ustrój nowych diecezji, ich instytucje oraz tryb powoływania biskupów i członków kapituł.

Zmienił się też charakter Kościoła w Niemczech, który zaczął wyłącznie zajmować się duszpasterstwem. Biskupstwa i kapituły przestały być domeną szlachty.

Literatura:

Zieliński Z., *Historia Kościoła*.

Odbicie rzeczywistości Bożej w świecie,
wyd. II, Pallottinum, Poznań 2011, s. 160-166.

Dziękuję za uwagę!
Króluj nam, Chryste!